ڕۆڵی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ لە قوڵکردنەوەی نامۆبوونی خودی کوردیدا

د.کامەران محمد قادر
بەشی مێژوو- کۆلیجی زانستە مرۆڤایەتیەکان
زانکۆی سلێمانی

پێشەکی

ئەگەر نامۆبوونی خود ئەو دۆخە بێت کەوا لە مرۆڤ بکات، نەبێتە (چەق)ی جیهانەکەی خۆیی و وەك دروستکەری کردارو هەستەکانی خۆی ژیان نەگوزەرێنێت، واتە دەستەوسان بێت لەو شوێنەی کە پێویستە مرۆڤ لە ژیاندا بۆ خۆی داگیری بکات و هەست بە شوێنکەوتەیی یاخود پەیوەندیدارێتی بۆ کەسێکی تر یا دەستەیەکی تر بکات. ئەوا نامۆبوونی خودی کوردی لە مێژوودا قولاًیی خۆی هەیەو تەنها بۆ کاتێکی دیاریکراو ناگەڕێتەوە! چونکە دروستبوونی ئەو دۆخە ترسناکە (کە نامۆبوونە) پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە سروشتی ژێردەستەیی کوردەوە هەیە. کوردستانیش بەشێوەیەکی گشتی داگیرکراوو بەشێوەیەکی واقیعی جوگرافیایەکی پەرت بووە. لەبەرئەوەی بەدرێژایی مێژوو گۆڕەپانی پێکداکێشانی زلهێزەکان بووە!

نامۆبوونیش وەك چەمکێکی فرە واتاو فرە ڕەهەند ڕۆڵی گەورەی لە بەدیهێنانی کێشەگەلێکی قوڵی (وجودی) سەبارەت بە مرۆڤ گێڕاوە. مرۆڤی کوردی لە خود داماڵیوەو هەستکردن بە کۆیلایەتی و تێکشکان و لاوازی و دەسەوسان بوون لە بڕیاردانداو گۆشەگیری و شێواندنی گونجانی کۆمەڵایەتی و پەرتکردن و ملکەچپێکردن و...تاد، لە ناخدا چاندووە.

گرنگی توێژینەوە

تا ئێستا نامۆبوون لە ئەدەبیاتی ئێمەدا وەك بابەتێکی نێو کایەی دەروونناسی یان کۆمەڵناسی لێڕوانراوە! بە دەگمەن بەرچاومان دەکەوێت، مێژوونووسێك ئاماژەی بۆ ئەو پرسە کردبێت! ئەمە لەکاتێکدا ئەوەندەی دروستبوونی ئەو دۆخە پەیوەستە بە مێژوویەکی ماوە درێژەوە ئەوەندە هەڵقولاّوی واقیعێکی کۆمەڵایەتی کت و پڕو هەنوکەیی نیە!

نامۆبوونی خودی کوردی لە بەشێکی گەورەی مێژوودا ئامادەیی هەبووە، بەڵام لە دوای ڕێکەوتنامەی سایکس- پیکۆوە ئەو دۆخە خودیی کوردی تووشی کێشەی ئێجگار قوڵکرد، کە هەرگیز لە پێش ئەو ڕێکەوتنامەوە ئەو دۆخە نەگەیشتبووە ئەو ئاستە ترسناکەی کە لە دوای ئەو ڕێکەوتنامەوە ئەو خودەی ڕووبەڕوو بوویەوە! بەتایبەت ئەو ڕێکەوتنامەیەی بۆ یەك سەدەی تەواو کوردستانی (پارچە پارچەکرد)و هەرپارچەیەکیشی بۆ دەسەڵاتێکی بەهێز (ملکەچپێکرد). بۆیە جێی خۆیەتی کە ئێستاو دوای تێپەڕبوونی سەدەیەك بەسەر ئەو ڕێکەوتنامەیەدا هەڵوێستە لەسەر جێکەوتەکانی ئەو دۆخە بکرێت و تەواوی شوێنەوارەکانی لەسەر کەسێتی و بزووتنەوەی مرۆڤی کورد لە ژیاندا بخرێتەڕوو.

ناوەرۆکی توێژینەوە

ناوەرۆکی ئەم توێژینەوەیە لە پێشەکییەك و چەند تەوەرەیەکی سەرەکی پێکهاتووە و دواتر لەدووتوێی چەند خاڵێکدا ئەنجامەکانیشمان خستووەتە ڕوو:

لە تەوەری یەکەمدا باسمان لە نامۆبوون وەك بابەتی توێژینەوە مێژووییەکان کردووەو ئەوەمان ڕوونکردووەتەوە کە ئەم بابەتی لە کوێی واقعی مێژوویدا جێگەی دەبێتەوە. دواتر هەڵوێستەمان لەسەر هەلومەرجی مێژوویی کوردستان و ڕۆڵی ئەو داگیرکارییە لە نامۆبووکردنی مێژوویی کورد کردووەو لە تەوەری کۆتایشدا لە میانەی ملکەچکردن بۆ کۆو ملکەچکردنی سادیزم-ماسۆشیزم و ملکەچکردن بۆ دەسەڵاتە نادیارەکان ڕۆڵی ڕێکەوتنامەی سایکس- پیکۆ لە قوڵکردنەوەی نامۆبوونی خودیی کوردیمان ڕوونکردووەتەوە. لە کۆتایداو لەمیانەی چەند خاڵێکدا گرنگترین ئەنجامەکانی توێژینەوەکەمان خستووەتە ڕوو.

میتۆدی توێژینەوە

ئەو میتۆدەی لەم توێژینەوەیەدا بەکارهاتووە میتۆدێکی شیکارییەو سودمان لە زاراوەگەلێکی نێو کایە جیاوازەکانی تری زانستە مرۆڤایەتییەکان وەرگرتووە، بەتایبەت دەروونناسی.

سەرچاوەکانی توێژینەوە

بێگومان چەند سەرچاوەیەکی بنەڕەتی پشکیان هەبوو لە گەڵاڵەکردنی ئەم توێژینەوەیەداو لە پێش هەموویانەوە کتێبی(ریتشارد شاخت: الاغتراب) وەك کتێبێکی بنەڕەتی ڕۆڵی گرنگی لە بەئەنجامگەیاندنی توێژینەوەکەدا گێڕا. هەروەها سودێکی زۆرمان لە هەردوو کتێبی (حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيريك فروم، فيصل عباس: الانسان المعاصر وشقاء الوعي) بۆ ڕوونکردنەوەی شێوازەکانی نامۆبوون وەرگرت. هاوکات سودمان لە سەرچاوەگەلێکی گرنگی وەك:(حسین مەدەنی: کوردستان و ستراتیژی دەوڵەتان، سعد بشير اسكندر: من التخطيط الى التجزئة) بۆ ئاشنابوون بە ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ وەرگرت.

بۆیە هیوادارین لە میانەی ئەم توێژینەوەیەدا بتوانین پەی بە تەواوی ئەو نامۆبوونە بەرین کە ئەو ڕێکەوتنامەیە بەسەر خودیی کوردیدا هێنای.

نامۆبوون وەك بابەتی توێژینەوە مێژووییەکان

بەدەگمەن لە توێژینەوە مێژووییەکاندا وشەی (نامۆبوون) مان بەرچاو دەکەوێت، تەنانەت کاتێك گوێبیستی ئەو بێژەیە دەبین ڕاستەوخۆ بیرمان بۆ کایەکانی دەروونناسی و کۆمەڵناسی دەڕوات. وەك ئەوەی نامۆبوون تاپۆی کایەکی دیاریکراوی مەعریفە بێت. ئەمە لەکاتێکدا ئەو تێگەیشتنە (نامۆ)یە لەلایەن مێژوونووسانەوە بەرانبەر بەکارهێنانی زاراوەی (نامۆبوون) لە دوو ڕوانگەوە سەرچاوەی گرتووە:

١) نەبوونی دیدی گشتگیرانە بۆ (واقیعی مێژوویی): لێرەدا مێژوونووس دەبێت لەو ڕاستییە تێبگات، کە (واقیعی مێژوویی) وەك ئەو وێنە لێکترازاوەی بەردەستی منداڵێك وایەو ئەو دەیەوێت پارچەکان پێکەوە بلکێنێتەوە! بۆ ئەوەی بتوانێت وێنەکە بەتەواوی دروست بکاتەوە! بەڵام ئایا مێژوو دەتوانێت بەتەنهاو بە فەرامۆشکردنی کایەکانی دیکەی نێو زانستە مرۆڤایەتییەکان ئەو کارە ئەنجام بدات؟ هەریەکە لە کایە جیاوازەکانی زانستە مرۆڤایەتییەکانی وەك (جوگرافیا، ئابووری، کۆمەڵناسی، ئەنترۆپۆلۆجیا، دەروونناسی، سیاسەت،....تاد) گوزارشت لە پارچەیەکی ئەو وێنەیە دەکەن! واتە هەر یەکەیان لایەنێکی (واقیعی مێژوویی) ڕووناك دەکەنەوە.

لێرەوە دەبێت مێژوو بەسەر تەواوی کایە جیاوازەکانی زانستە مرۆڤایەتییەکاندا بکرێتەوە، هەر هیچ نەبێت ئاگاداری هێڵە پانەکان و میتۆدەکانیان بێت. چونکە ڕۆچوونی مێژوونووس لەناو بەڵگەنامەکانداو فەرامۆش کردنی کایەکانی تر، بێگومان (جوزئی بوون)و (ناتەواوێتی) توێژینەوەکانی لێبەرهەم دێت!

هاوکات دەبێت مێژوونووس ئەو ڕاستییە فەرامۆش نەکات، کە (مرۆڤ)و (ژیان) پەرت ناکرێن. مرۆڤ بەتەنها ژیری یا ڕۆح یا جەستە یاخود دەروون،....تاد نیە، بەڵکو مرۆڤ لە کۆی ئەو پێکهاتانە پێکهاتووەو هەر یەکەیان بە (شێوە)و (ڕێژە) جیاواز ڕۆڵ و پشکدارییان لە ئاڕاستەکردنی مرۆڤ و بزووتنەوەی مێژوودا هەیە.

بەهەمان شێوە (ژیان)یش پەرت ناکرێت و تەنها گوزارشت لە لایەنێکی وەك ئابووری یا کۆمەڵایەتی یا سیاسەت یا یاسا یا...تاد بەتەنها ناکات. بەڵکو ژیان کۆی ئەو لایەنانە لەخۆ دەگرێت. ئەو لایەنانەش لەنێو تۆڕێکی کارلێککردندا کاردەکەن و هەریەکەیان کاریگەری لەسەر ئەوی ترو تەواوکەری یەکترین. واتە مێژوونووس دەبێت لەوە بەئاگابێت، کە ئەو میتۆدەی بۆ دروستکردنی مێژوو لە بەڵگەنامەکانەوە بەکاریدێنێت، ناتوانێت پەی بە ئاشکرا کردنی ڕاستییەکانی (واقیعی مێژوویی) ببات! بۆیە دەبێت لەوە تێبگات، کە دروستبوونی مێژوو بەبێ (تێڕوانین)! نەك (بەڵگەنامە بەتەنها)! دروست نابێت! هاوکات بەبێ دیدێکی گشتگیرانە بۆ ئەوەی لە ئەنجامی کارلێککردنی هەر سێ ڕەگەزی (مرۆڤ، شوێن، کات) دێتەئاراوە، بەدینایەت[١].

٢) گرنگیدان بە لایەنی دەروونناسی لە توێژینەوە مێژووییەکاندا کارێکی نوێ نییە، بەڵکو مێژووییەکی دێرینی هەیەو مێژوونووسێکی بەناوبانگی وەك (تیوسیدیس Thucydides) پێیوابوو (سروشتی مرۆیی)

---

[١] کامەران محەمەد: لەنێوان مرۆڤ و شوێن و کاتدا دیمانەیەك بۆ تێگەیشتنی مێژوو، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠١٥، ل٨.

کلیلی کۆتایی هەموو لێکدانەوەیەکی مێژووییە[1]. (جیفری باراکلوا)ش دەڵێت:" مێژوونووسان گەرخۆیان بە قوتابی تیوسیدیس بزانن، دەبێت وەك کەسانێکی دەروونناس لەخۆیان بڕوانن"[2]. هاوکات مێژوونووسی گەورەی فەرەنسیش (فێرنان برۆدیل) پێیوابوو مێژوونووس دەبێت دەروونناسیش بێت[3].

هەلومەرجی مێژوویی کوردستانو نامۆبوونی مێژوویی کورد

وشەی (نامۆبوون)ی کوردی بەرانبەر بە وشەی ئینگلیزی (Alienation)و وشەی فەرەنسی (Alienation)و لە ئەڵمانیدا (Entfremdung) بەکارهاتووە. هەردوو وشە ئینگلیزیو فەرەنسییەکە لە وشەی لاتینی (Alientio) داتاشراوە[4]. ئەوەش ناوێکە واتاکەی خۆی لە فرمانی (Alieare)ەوە وەرگرتووە، کە واتای گواستنەوەی موڵکییەتی شتێك بۆ کەسێکی ترو داڕنین یاخود لابردنی دەگەیەنێت. ئەم فرمانەش لە وشەیەکی دیکەوە (Alienus) وەرگیراوە، کە واتای پەیوەندیداریێتی (انتماء) بۆ کەسێکی تر، یا خۆهەڵواسین پێوەی دەگەیەنێت. ئەمیشیان لە کۆتایدا لە بێژەی (Alius)ەوە هاتووەو گوزارشت لە (ئەویتر) دەکات، جا ئەو کەسە ناو بێت یاخود ئاوەڵناو [5].

ئەگەر گواستنەوەی موڵکییەتی شتێك بۆ کەسێکی ترو داڕنینو زەوتکردنو لابردنی نامۆبوون بگەیەنێت، ئەوا مێژووی کورد لە ڕوخانی (دەوڵەتی ماد)ەوە تا ئیستا مێژوویەکە بەبەردەوامی نامۆبوونی بەرهەمهێناوە. یاخود بەواتایەکی تر مێژووی نامۆبوونە! چونکە هەڵکەوتەی جیۆپۆلەتیکی کوردستانو بوونی بە گۆڕەپانی بەریەککەوتنی زۆرینەی ململانێکانی نێوان زلهێزان لە ڕووی سەربازیو هەوڵە فراوانخوازییەکانیان، وایکردووە لە کۆنەوەو لە زۆربەی قۆناغە مێژووییە جیاجیاکاندا پارچەکراوو ژێردەستەی دوو هێزی پاوانخوازو داگیرکاربێت[6]، لەپێش هاتنی سوپای ئیسلامیدا کوردستان گۆڕەپانی پێکداکێشانی ئیمپراتۆرێتی (ئێرانی – گریکی، ئێرانی – ڕۆمانی) بووە. دواتر دەبێتە گۆڕەپانی تێپەڕبوونی سوپای ئیسلامی بۆ خۆرهەڵاتو باکور، کاتێکیش دەسەڵاتی خەلافەت لە (دیمەشق، بەغداد) بەهێز دەبێت، کوردستان دەبێتە مۆڵگەی بزووتنەوە بەرهەڵستکارەکانی خەلافەت! دواتر کۆی ئەو جەنگو بەیەکدادانەی لەماوەی پێنج سەدەداو لەنێوان دەوڵەتی عوسمانیو دەوڵەتەکانی ئێران (سەفەوی، زەندی، ئەفشاری، قاجاری) ڕوویداوە، بیستو چوار جەنگ بووە، کە

---

[1] جیفری باراکلوا: الاتجاهات العامة فی الدراسات التاریخیة، ترجمة: صالح احمد العلی، مؤسسة الرسالة،ص١١٣.

[2] المصدر نفسه والصفحة.

[3] کامەران محەمەد: فیرنان برودیلو گوتاری مێژوویی، بەڕێوبەرێتی چاپوبلاوکردنەوەی سلێمانی، چاپی یەکەم، سلێمانی، ل١٧٨.

[4] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، دار المنهل اللبنانی، الطبعة الاولی، بیروت، ٢٠٠٨، ص١٩.

[5] ریتشارد شاخت: الاغتراب، ترجمة: کامل یوسف حسین، المؤسسة العربیة للدراسات والنشر، الطبعة الاولی، بیروت، ١٩٨٠، ص٦٣.

[6] هیوا عزیز: دابەشبوونی کوردستانو کاریگەری لەسەر ستراتیجی ناسیونالیزمی کوردی، گۆڤاری زانکۆی گەشەپێدانی مرۆیی، بەرگی ٢، ژمارە ١، ٢٠١٦، ل٤٣٢.

بەجەنگی چالدێران لە ساڵی (١٥١٤) دەستیپێکرد، تا سەردەمی فەتح علی شای قاجار (١٧٩٧-١٨٣٤) بەردەوام بوو، گۆڕەپانی تەواوی ئەو جەنگانەش خاکی کوردستان بوو[1]. تەنانەت ئەو میرنشینە کوردییانەی لەسەردەمی ئیسلامیو دواتر لە سەردەمی نوێدا دادەمەزرێن، بەشێوەیەکی گشتی سەربەخۆنینو گەر بەناویش بێت بۆ دەسەڵاتە ئیمپراتۆرێتییەکە دەگەڕێنەوە[2].

لێرەوە دەتوانین بڵێین بەدرێژایی ئەو ماوە دورودرێژە کوردستان داگیرکراو بووەو کوردەکان خاوەنداریێتی خاکەکەی خۆیان بە زۆرو ناچاری لەدەست داوەو وەك نامۆیەك لە نیشتمانەکەی خۆیاندا مامەڵەیان لەگەڵدا کراوە. سەرەڕای ئەوەش بە چەندەها هۆکار هەوڵ دراوە لە خشتەبرینو پەیوەنداریێتییان (انتماء) بۆ (بەرانبەر) نەك (خود) تێدا دروستبکرێتو بەردەوام تۆخ بکرێتەوە. واتە نامۆبوون لە کۆمەڵگەی کوردیدا بە پلەی یەکەم دەرهاویشتەی بارودۆخێکی نائاساییە کە کۆمەڵگەکە پێیدا تێپەڕیوە، ئەویش هەلومەرجی ژێردەستەیی کوردو زەوتکردنی خاکی کوردستان بووە.

هەرچەندە وشەی نامۆبوون ڕیشەکانی بۆ بەشێك لەو تەرزانە دەگەڕێتەوە، کە هەندێ لە فەیلەسوفەکانی یۆنانی وەك (سوکراتو ئەفلاتون) خستوویانەتەڕوو، بەڵام بەشێوەیەکی ئاشکرا بۆ (کتێبی پیرۆز- پەیمانی کۆن) دەگەڕێتەوە[3]. کارەساتی مرۆیی تایبەت بە هەڵەی یەکەمو کەوتنی مرۆڤو خواردنی بەرهەمە قەدەغە کراوەکە لەلایەن ئادەمو حەواوەو دەرکردنیان لە بەهەشت. ئەو سەربەنانەبوون کە بیرۆکەی نامۆبوون لە میانەیاندا دەرکەوت. دواتر ڕووبەڕووبوونەوەی ژیانی دوالیزمی ڕاوەستاو لەسەر ئەو ململانێیەی لە نێوان جەستەو ڕۆحدا دروست بووەو سەرپێچی کردنی خودا لەلایەن ئادەمەوە[4]. هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەو جیابوونەوەیەی لە نێوان مرۆڤو خودادا لە ئەنجامی تاوانەکەدا دروست بوو.

هەروەها دۆخی جیابوونەوە لە نێوان جیهانی زەمینیو جیهانی ئاسمانی لەو نامەیەدا دەبینینەوە کە قەشە (پۆلس) بۆ خەڵکی (ئەفسوس)ی نارد، کە دەڵێت:" ئەوان لە تاریکی نەزانیاندا ڕۆچوون، بەهۆی دڵ ڕەقیو ئەوەی کە لە ناویاندایە، بەرانبەر بە ژیانی خوداوەند نامۆبوون"[5].

دەتوانرێت بەکارهێنانی هزرییانەی وشەی نامۆبوون بۆ لاهوتی پرۆتستانتی بگێڕدرێتەوە، بەتایبەت بۆ (لۆتەر)و (کالڤن). ئاینزای پرۆتستانتی بیرۆکەی ناوەندگەری لە نێوان خوداو مرۆڤدا ڕەتدەکاتەوە، هاوکات جەخت لەسەر بەردەوامبوونی پەیوەندی نێوان خودی خوداو خودی مرۆڤ -بەبی هیچ ناوەندیگەرییەك-

---

[1] هەمان سەرچاوەو لاپەڕەی پێشوو.

[2] شەمسی محەمەد ئیسکەندەر: مێژووی کورد لە سەدەی شانزەهەمدا، هەولێر، ١٩٩٨، ل ل ٧٥ ٧٦، بۆ زیاتر شارەزابوون بڕوانە: زرار صدیق تۆفیق: هۆزو دەسەڵاتە هۆزەکییە کوردییەکانی چاخی ناوەڕاست، و: ئیدریس عەبدوڵا مستەفا، دەزگای توێژینەوەو بلاوکردنەوەی موکریانی، چ١، هەولێر، ٢٠١٠.

[3] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، ص٢٠.

[4] پەیمانی کۆن، پەرتووکی پەیدابوون، ٢،٣.

[5] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، ص٢٢.

دەکاتەوەو ئەو پەیوەندییە بە شیاو دەزانێت. هەروەك بە گرنگی دەزانێت کە بەسەر (نامۆبوونی نێوان خوداو مرۆڤ)دا زاڵبێت[1]. (کالڤن) دەڵێت:" بێگومان مردنی ڕۆحیی جگە لە نامۆبوونی ڕۆح لە خوددا شتێکی تر ناگەیەنێت"[2]. لە سەردەمی ڕێنسانس و سەرەتاکانی سەدەی حەڤدەهەم چەمکەکانی (نامۆبوون)و (جیابوونەوە) لە پانتایی لاهوتەوە بۆ فەلسەفە گوازرانەوە، واتە لە گەرمەی کەشی ململانێی لاهوتیداو ململانێی زانستی-لاهوتیدا. ئەمەش یا بۆ گونجاندنی لاهوتی کاسۆلیکی بوو بۆ پێداویستییە بۆرجوازییە هەڵکشاوەکان، یاخود لە پێناو خودی خواستەکانداو بۆ دەرکردنی لاهوت لە گۆڕەپانی ماف و ئاکارو فەلسەفەدا[3].

لە گەرمەی ئەو ململانێیەدا کۆمەڵە ئاڵۆزییەك لە نێوان پەیوەندی تاك و کۆمەڵگە، ئازادی تاك و ئازادی کۆمەڵایەتی، کۆمەڵگەی مەدەنی و کۆمەڵگەی سیاسیدا دەرکەوت. ئازادی تاکەکەس ڕێگەی خۆی کردەوەو بۆ کۆمەڵگەی مەدەنی و لە شێوەی ئازادی تاکی بۆرجوازی و تەواوی کۆتە فیودالی و کۆمەڵە پیشەییەکانی تێپەڕاند.

لەسەربەنی ئەو واتایانەی سەرەوە دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە (دابڕان)و (جیابوونەوە) ئەو پرۆسانەن کە نامۆبوون دروستدەکەن و بە ئەندازەی فراوانبوونیان دۆخی نامۆبوونەکە قوڵتر دەکەنەوە، جا ئەو نامۆبوونە دەشێت لە نێوان مرۆڤ و خودا، یان تاك و کۆ یاخود مرۆڤ و نیشتماندا ڕووبدات.

شوێن یەکێکە لە ڕەگەزە بنەڕەتییەکانی دروستبوونی مێژووو لە ئاڕاستەکردنی ڕوداوەکانی مێژوودا بە تەنها سەکۆیەکی بێچرپەو بێکاریگەریێتی نییە، بەڵکو کاریگەری گەورەی لەسەر بزووتنەوەی مرۆڤ لە ژیاندا جێهێشتووە، وەك ڕەگەزێکی بنەڕەتیی بوونی ژیان ئەو زەمینەیە بووە کە مرۆڤ تێیدا ژیانی گوزەراندووەو پێداویستیە بنەڕەتییەکانی ژیانی خۆی لێوە چنگخستووە[4]. واتە بەردەوام پەیوەندییەکی بەهێزو یەکانگیر لە نێوان مرۆڤ و نیشتمانەکەیدا هەبووە. بەڵام کاتێك هێزگەڵکی دەرەکی و نامۆ دێن و دەست بەسەر نیشتمانەکەدا دەگرن و وەك مۆڵکی خۆیان مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن و خەڵکەکەی دەکەنە کۆیلە، ئەوە جگە لە نامۆبوون شتێکی تر چاوەڕێی دانیشتوانە بەکۆیلەکراوەکە ناکات. چونکە یەکێك لە بنەڕەتیترین کاری داگیرکەر هەوڵدانە بۆ بچڕاندنی پەیوەندی نێوان مرۆڤ و نیشتمانەکەی. بە ئەندازەی سەرکەوتنی داگیرکەر لەم پرۆسە ترسناکەدا، سەرکەوتوو دەبێت لە نامۆکردنی گەلە ژێردەستەکە بە نیشتمان و کەلتوورەکەی. بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەم ئامانجەش چەندەها ڕێگە دەگیرێتە بەر، وەك: بەستنەوەی داگیرگەکە بە نیشتمانی زلهێزەکەوەو ناساندنی وەك بەشێك لە خۆی و بڵاوکردنەوەی کەلتووری هێزە داگیرکەرەکەو تەنانەت ڕاگواستن و گۆڕینی ناوی شارو شارۆچکەو گوندو تەنانەت چیاو گردو ڕووبارەکانیش.

---

[1] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، ص٢١.

[2] ریتشارد شاخت: الاغتراب، ص٧٠.

[3] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، ص٢٢.

[4] کامەران محەمەد: لەنێوان مرۆڤ و شوێن و کاتدا دیمانەیەك بۆ تێگەیشتنی مێژوو،ل٥٦و دواتر.

لێرەدا هەندێ جار ترسناکی پرۆسەکە لەوەدا بەرجەستە دەبێت، کە ئەم داگیرکارییە درێژخایەن بێت، واتە دەشێت داگیرکارییەکە سنوورەکانی نامۆبوون تێبپەڕێنێت و بەرەو قڕکردنی بایلۆجییانە ئاڕاستە وەربگرێت. کوردستانیش دیارترین نموونەی بەرجەستەبوونی ئەم ڕاستییەیە.

ڕۆڵی ڕێکەوتنامەی سایکس- پیکۆ لە قوڵکردنەوەی نامۆبوونی خودیی کورددیدا

ڕێکەوتنامەی سایکس- پیکۆ لە شێوەی چەند یاداشتنامەیەکی دیبلۆماسیانەی نێوان بەریتانیای مەزن و فەرەنساو ڕوسیادا بەئەنجام گەیەندرا، ئەو یاداشتنامانەی کە دەسەندەی بەریتانیا و فەرەنسای لە ئیمپراتۆرێتی عوسمانی پاش دابەشکردنی دەسنیشان کردبوو لە ڕۆژانی ٦ و٩ی مایسی ١٩١٦ ئاڵو گۆڕیان پێکرا[١]. ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبدرێت، بریتییە لەو ناوچە کوردییانەی لەژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا بوون کە پەیمانی سایکس پیکۆ گرتبوویەوە:

١) بەپێی نەخشەی سایکس- پیکۆ ویلایەتی مووسڵ (باشووری کوردستان) لەگەڵ ویلایەتی شام و حلب بەر فەرەنسییەکان کەوتبوو (لەدوای تەواوبوونی جەنگ ئینگلیزەکان ویلایەتی مووسڵیان لەدەست فەرەنسییەکان دەرهێنا، بەرانبەر بە هەندێ شوێنی تر کە درا بە فەرەنسییەکان)[٢].

٢) باکوری کوردستان (لە پەیمانی سایکس پیکۆدا بە کوردستانی مەرکەزیی ژوروو ناوبراوە)، بۆ ڕوسیای قەیسەری دانرابوو (لەدوای شۆڕشی ئۆکتۆبەرو کشانەوەی ڕوسیا لە جەنگی جیهانی وازی لەو پەیمانە هێنا و مایەوە سەر سیاسەتی بەریتانیا[٣].

ئەوەی جێی تێڕامان بووە لە نێو ڕێکەوتنامەکەدا سەبارەت بە کورد ئەوەیە کە لە ڕێکەوتنامەکەدا باس لەوە دەکات کوردەکان هەستییان بۆ نەتەوە نییە! کارێکی نەکردەیە دەوڵەتی کوردستان دابمەزرێت، پێیان وابووە کە هیچ هۆکارێك نییە ڕێگربێت لەبەردەم دابەشکردنی کورد کاتێك بتەوێت سنوور بسەپێنیت، یان بۆچی وادابنێین کە کورد گەلێکە پێویستی بە پاڵپشتییە[٤]. هەرچەندە ئەم ڕێکەوتنامەیە خاڵەکانی یەکەم، دووەم، چوارەم، نۆیەمی تایبەت بوو بە کوردستان و بەهۆیەوە کوردستانی دابەشکرد و پرسی کوردی پشتگوێخست. هاوکات ڕێکەوتنەکە بەردەوامی دا بە دابەشکردنی کوردستان[٥].

---

[١] فاضل حسین: کێشەی ویلایەتی مووسڵ، و: محەمەد شاکەلی، چ٢، کەرکوك، ٢٠٠٧، ل١٤.

[٢] محمد رسول هاوار: کوردو باکوری کوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان، بەرگی یەکەم، چ٢، بەڕێوەبەرێتی گشتی چاپ و بلاوکردنەوە، ٢٠٠٦، ل٥٣٧.

[٣] هەمان سەرچاوە، ل ٥٣٨.

[٤] سعید بشیر اسکندر: من التخطیط الی التجزئة، سیاسة بریطانیا العظمی تجاه مستقبل کردستان ١٩١٥-١٩٢٣، بنکەی ژین سلێمانی، ٢٠٠٧، ص ٦٢.

[٥] المصدر نفسه، ص٦٦.

بەڵام ئایا دەشێت ڕێکەوتێنامەیەکی سیاسی وەك (سایکس–پیکۆ) ڕۆڵێکی گەورە لە نامۆکردنی خودیی نەتەوەیەکدا بگێڕێت؟ بێگومان ئەو ڕێکەوتنامەیە تەنها مێژووییەکی ڕوداوئامێزی ماوە کورت نەبوو، کە تەنها پەیوەندی نێوان دوو وڵات یا چەند وڵاتێك بۆ ماوەیەکی دیاریکراو ڕێکبخات. بەڵکو (مێژووییەکی سیاسی) بوو، کە بایەخی بە پرسگەلێکی قوڵتر لە (مێژووی ڕوداو) دەدا، لەباتی گرنگیدان بە کەسایەتی و زنجیرەی ڕوداوەکان توانی بچێتە بوار گەلێکی فراوانی توێژینەوەی میکانیزمە کۆمەڵایەتییەکانی دەسەڵات و پەیوەندی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگە. ئەمەش لە ڕێگەی کەناڵگەلێکی جۆراوجۆرەوە بەدەستهات: گرنگیدان بە سیاسەت وەك شێوەیەکی کۆمەڵایەتی و کەلتووریو، نزیکخستنەوەیەکی ئەنترۆپۆلۆجی لە دامەزراوە سیاسییەکان و، بەرچاوڕۆشنی دەربارەی ڕۆڵی ئایدیۆلۆجیا لە پێکهێنانی کایەی سیاسیدا.

(سایکس–پیکۆ) زۆر بە وردی کاری لەسەر (قوڵکردنەوەی) شێوازە جیاوازەکانی نامۆکردنی خودی کوردی کردووە. تەنانەت زیادەڕەوی ناکەین گەر بڵێین مێژووی کورد لە سەد ساڵی تەمەنی ئەو ڕێکەوتنامەیەدا مێژووی نامۆکردنی خودی کوردییە. گرنگترین ئەو شیوازانەش بریتین لە:

یەکەم – گوێڕایەڵی یاخود ملکەچکردن بۆ کۆ:

پرسی ملکەچکردن بۆ کۆ یەکێك بووە لە تەوەرە سەرەکییەکانی بیرکردنەوەی فەیلەسوفە بوونگەراکان، بەتایبەتیش (کیرکیجاردو هایدگەر ١٨٨٩–١٩٧٦)، زۆر بەتوندی ملکەچکردنی تاك بۆ کۆییان ڕەتکردووەتەوەو بەجۆرێك لە جۆرەکانی نامۆبوونی خودیان داناوە[1].

هایدگەر بەکارهێنانی وشەی نامۆبوون بە چەمکگەلێکی بنەڕەتی وەك (کەوتن –السقوط)و (ساختە – الزیف) دەبەستێتەوە[2]. لەو سەربەنەشەوە (منطلق) جیاوازی لە نێوان دوو جۆر بوونی مرۆیدا دەکات:

یەکەم– بوونی بنەڕەتی (Authentique): ئەو بوونەیە، کە خۆی دروست دەکات و هەست بە ئازادی تەواوی خۆی دەکات و پشت ئەستوور بەخۆی ڕاوەستاوە. هاوکات لە میانەی بوونی پەیوەندیدارێتییەکی ڕاستەقینە بۆ بڕیارو بژاردەکانی، ئاڕاستەکانی خۆی دیاری دەکات. بەوپەڕی ئازادییەوەو بە بوونی هۆشیارییەکی تەواو بەرانبەر بە بارودۆخی جەوهەری ژیانی مرۆیی هەنگاودەنێت[3].

دووەم– بوونی ساختە (Inauthentique): ئەو بوونەیە، کە تێیدا خود هەست بە تێکەڵاوبوون لەگەڵ خەڵکیداو چوونە ناو کۆمەڵ و خۆ هەڵدانە ناو باوەشی کەسانی تر ەوە دەکات. تا لێرەوە بتوانێت لە بەرپرسیارێتی و ئازادییەکەی هەڵبێت و لەو دڵەڕاوکێیەش ڕزگاری بێت، کە هەستی پێدەکات.

---

[1] حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم،الطبعة الاولى، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر، الطبعة الاولى، بيروت، ١٩٩٥، ص٩٠.

[2] شاخت:الاغتراب، ص ٢٦٢.

[3] فيصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعي،ص٢٦١.

واته (بوونی ساختە) ئەو بوونەیە کە دەستبەرداری بەرپرسیارێتی خۆی دەبێت لە هەڵبـژاردنی تواناکانیداو ئەم ئەرکە بۆ کەسانی تر جێدێڵێت، ئەم بوونەش ملکەچی نە ناسراوێکە کە پێیدەوترێت خەڵکی یان جەماوەر یاخود کۆمەڵ. لەبەرئەوە بوونی ساختە لەو ژیانە گشتییەدا دەژی کە تەواوی جیاوازییەکان ڕەتدەکاتەوەو هەموو هەستکردنێك بە ڕەسەنایەتی لەناو دەبات‌و مرۆڤ لە تەواوی ئەو توانایانەی بۆ هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی‌و ڕای ئازادو بڕیاردان دادەماڵێت[1].

ئەم بوونە مرۆڤ بۆ جیهانێکی (هاوشێوە) دادەبەزێنێت، ئەو مرۆڤەی لە (کۆ)دا وون دەبێت، ئازادی‌و سەربەخۆیی خۆی لەدەست دەدات‌و ئەوە دەکات کە خەڵکی دەیکەن. لێرەوە ئەو مرۆڤە بوونە بنەڕەتییەکەی لەناو دەبات‌و سازش لەسەر ئازادی‌و تاکێتی خۆی دەکات‌و تەنها دەبێتە شتێك لە نێو شتەکاندا. ئەمەش بەهەدەردانێکی تەواوی بەهاو حەقیقەتی مرۆڤی لێدەکەوێتەوە[2].

لەسەربەنی ئەو پۆلێنکردنەی هایدگەر بۆ بوونی بنەڕەتی‌و بوونی ساختە ئەنجامیدا، دەتوانین بڵێین سایکس پیکۆ بە ئەندازەیەکی گەورە زەمینەی بۆ سڕینەوەی بوونی بنەڕەتی خۆشکردو بوونی ساختەش بووە ئەو واقعەی کە تا ئەندازەیەکی گەورە گوزارشت لە خودی کوردی بکات! چونکە پەرتکردنی کوردستان بۆ چوار پارچەو لکاندنی هەرپارچەیەکی بە سنورێکی فراوانترەوەو لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتە نوێیانەی کە بانگەشەی دەوڵەتی نەتەوەیان دەکرد، فارس‌و تورك‌و عەرەبی کردە باڵادەست‌و زۆرینە! کوردەکانیش وەك کەمینەی ناو ئەو دەوڵەتانە کەوتنە بەر ڕەحمەتی ئەو زۆرینانەی کە کێشە کۆمەڵایەتییەکانی بەبەرزترین ئاست گەیشتبوو. هەرچی دەوڵەت – نەتەوەیە وەك چۆن پیشان دەدرێت فۆرمی سەرەکی دیموکراسی، ئازادی‌و مافەکانی مرۆڤ نییە، بەڵکو سیستمی نکوڵیکردنی ئەو بەهایانەیە[3]. واتە ئەگەر ئەرکی دەوڵەت نێوانێکی بێلایەن بێت لە نێو گرووپە پێشبڕێکارەکان‌و تاکەکانی کۆمەڵگە، هاوکات وەك ناوبژیوانێك وابێت، کە بتوانێت هەر هاوڵاتییەك بپارێزێت لە هێرشی هاوشارەکەی‌و قەوارەیەکی بێلایەن بێت‌و لە پێناو بەرژەوەندی هەمووان کار بکات بۆ ئەو شتەی کە پێی دەوترێت (باشی گشتی) یاخود (بەرژەوەندی گشتی)[4]. ئەوا ئەو دەوڵەتە نەتەوەییانەی لە ئەنجامی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆوە دروستکران‌و کوردیان بەسەردا دابەشکرا، نەك هەر دەسەوسان بوون لە جێبەجێکردنی ئەو ئەرکانەدا، بەڵکو سنورەکانیان کردە دیواری زیندانێکی گەورە بۆکوردەکان‌و ناو، زمان،

[1] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی،ص٢٦٢.

[2] المصدر نفسه والصفحة.

[3] عەبدوڵڵا ئۆج ئالان: مانیفستۆی شارستانێتی دیموکراتیك، پەرتووکی چوارەم، وەرگێڕانی: لوقمان عەبدوڵا، چاپی یەکەم، ٢٠١١ ل٢٥٦.

[4] ئاندرو هێیوود: تیۆری سیاسی، وەرگێڕانی: گۆران سەباح، دەزگای چاپ‌و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٧، ل١٣٢.

کەلتوور، شوناسی نەتەوەیی کورد لەسەر زەمینی باووباپیرانی خۆی قەدەغەکرا[١]. سیاسەتی بە (عەرەب، تورك، فارس)کردن، واتە سەپاندنی کەلتووری زۆرینەو یەك شێوازی ژیانکردن‌و شێواندنی دیمۆگرافیای کوردستان‌و ڕاگواستن‌و نیشتەجێکردنی نەژادە سەردەستەکان لە خاکی کوردستاندا برەوی پێدرا[٢]. واتە ڕاکێشانی هێڵی سنوور بەسەر کوردستانداو بەپێی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ، ئاکامی زۆر خراپی بەدوای خۆیدا هێنا، ڕۆڵێکی بنەڕەتی گێڕا لە دروستکردنی بوونێکی ساختە لە خودی کوردیداو دواتر قوڵکردنەوەی هەستی نامۆبوون لەو خودەدا. ئەمەش دوای ئەوە بەدیهات کە دۆخی دیموگرافی – ئابووری شێوا، زۆربەی خێڵ‌و عەشیرەتەکانی سەر سنوور لێك دابڕان. موڵك‌وماڵیان دابەشکرا، ژیانی ئاساییان تێکدرا، شیرازەی یەکگرتوویی نەتەوەیی‌و ئابوورییان لە گرێژنە چوو، بازرگانی ناوخۆی کوردستان لە کزی دا[٣].

ئەوەی زیاتر نامۆبوونەکەی قوڵترکردەوە ئەوە بوو کە دەوڵەتە نوێیە دروستکراوەکان ئامادە نەبوون لە (وڵاتەکەیاندا!) ناوی خاکی کوردستان وەخۆگرن، شتێکیان بەناوی (کوردستانی ئێران)و (کوردستانی عوسمانی)و... لەناو سنووری وڵاتەکەیاندا بۆ جارێکیش نەسەلماند. چونکە واتاو چەمکی ئەو زاراوە سیاسیانە بۆ هیچ کامیان قابیلی قبووڵ نەبوو.

بەڵام لە ئێراندا بەناوی (کوردەکانی ئێران– کردهای ایران‌و کردهای خودمان)، وەك کۆمەڵە خەڵکی ناو ئێران پێناسەی ناسیۆنالیزمی ئێرانیان پێ بەخشین. لە سووریاش وەك نەتەوەی کۆچکردو لە کوردەکانیان دەڕوانی. کاربەدەستانی ئەم وڵاتە ڕایانگەیاند:" کورد لە سوریا بێ نیشتمانەو لەسەر خاکی وڵاتی خۆی نییە"[٤]. دەوڵەتی دەوڵەتی سووریا پێی ڕەوا نەبینین ناسنامەی سوریایان بداتێ‌و بە هاوڵاتییان بناسێ. بەڵام دۆخەکە لە عێراق جیاواز بوو، حکومەت لە کاتی دروستبوونی عێراقدا بوونی نەتەوەی کوردی لە وڵاتەکەدا سەلماند. بەندی پێنجەمی دەستووری کاتیی عێراقیش لە ساڵی (١٩٧٠)دا دانی بەوەدا نا کە :" گەلی عێراق لە دوو نەتەوەی سەرەکی پێکدێت، ئەویش عەرەب‌و کوردە"[٥]. بەڵام دەوڵەتی عێراقیش لە بەکارهێنانی زاراوەی (کوردستانی عێراق) خۆی بواردو لە نەرێکردنەوەی خاڵی (١)ی بەندی پێنجدا گونجاندنی:" عێراق بەشێکە لە نەتەوەی عەرەب"[٦] ئەمەش ئەو واتایە دەگەیەنێت کە گەلی کورد لە عێراقدا بێ نیشتمانەو لەسەر خاکی عەرەب دەژی. لە نووسراوە فەرمییەکانی دەوڵەتیشدا لە جیاتی بەکارهێنانی (کوردستانی عێراق)، زاراوەی (شمال العراق) یان

---

[١] سوزان کەریم مستەفا: لیکدانەوەی راسیزم بۆ مێژوو (کەمالیزم‌و بەعسیزم وەك نموونە)، تێزی دکتۆرا (بڵاونەکراوە، پێشکەشی بەشی مێژووی سکوڵی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی کراوە، ٢٠١١، ل ١٩٢.

[٢] کامەران محەمەد: کورد لە دەستووری تورکیدا (١٩٢٤–١٩٣٨)ـ گۆڤاری نوێبوون، ژمارە ٦، بەشی ڕوناکبیری مەڵبەندی (١) ڕێکخستنی سلێمانی (ی.ن.ك)، ٢٠٠٩، ل١٧٨ودواتر.

[٣] حسین مەدەنی: کوردستان‌و ستراتیژی دەوڵەتان، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠٠٩ ، ل١٥.

[٤] هەمان سەرچاوە ، ل١٦.

[٥] هەمان سەرچاوەو لاپەڕەی پێشوو.

[٦] حسین مەدەنی: کوردستان‌و ستراتیژی دەوڵەتان، ل١٦.

بـرەو پێـدا. هاوكـات ئـەم دەوڵەتانـە، وێـڕای نكـوڵیكردن لـە بەشـێكی خـاكی كوردسـتان لـەنێو سـنووری دەسـەڵاتداریێتیاندا، سیاسـەتی تارانـدن و پەرشـوبڵاوكردنەوەیان و تواندنـەوەیان لـە نـاو زۆرینـەی باڵادەسـتدا ڕەچاوكرد. لـە جێگـۆڕكێ پێكـردن و ڕاگواسـتن و تـا دەگاتـە دابڕانـدنی ناوچـە كوردنشـینەكان، هـەوڵیان دا لـە بەڕێوەبردنی كوردستاندا پرۆژەی ڕێگاوبان و ئاوەدانكردنەوەو سەرمایە دانانی ئابوورییـان بـە جۆرێك داڕشت، كە نیازو پەیوەندی خەڵكی كوردستان بە یەكتری لە ناو سیستمێكی نا پەیوەست و زۆر لاوازدا ڕاگرن[1].

ئـەم دۆخـە بەتـەواوی ئـەو دوو دیاردەیـەی دروسـتكرد، كـە (هیگـڵ) لـەژێر ناونیشـانی (نـامۆیی)دا جێگـەیان دەكاتەوە:

1) جەوهەری كۆمەڵایەتی نامۆ بە تاكی بەدیهێنا.

2) نامۆبوونی تاك یاخود سازشكردنی لە تاكێتی خۆی بۆ ئەوەی لەگەڵ جەوهەرە گشتییەكەدا یـەكبگرێت، ڕاستر خۆی بگونجێنێت[2].

هاوكات ئەو واقعەی (سایكس- پیكۆ) دروسـتیكرد، بەتایبـەت لـەم شێوازەدا كـە ملكەچكردنە بۆ كـۆ، تـەواو لەگەڵ ئەو پێناسەیەدا وێكدێتەوە كە مـاركس بـۆ چـەمكی (نـامۆبوونی خـود) خسـتویەتیەڕوو. بـەلای ماركسـەوە نامۆبوونی خود بە دوو واتا هاتووە:

1) بـەو واتایـەی كـە كـاری مـرۆڤ و بەرهەمەكـەی گوزارشـت لـە ژیـانی دەكـەن، بۆیـە هـەركاتێك مـرۆڤ پێیـان نامۆكرا، ئەوا بە هەمان شێوە بە خودی خۆشی نـامۆ دەبێـت[3]. بۆیـە بەدەگمـەن مرۆڤـی كـورد دەبیـنین بەدرێـژایی تەمەنی ئەو دەوڵەتانەی لە ئەنجامی ئەو ڕێكەوتنامەیدا پەیدابوون، بەشێوەیەك لە شێوەكان بەكاری خۆیان نـامۆ نەكرابن.

2) دابڕانی مـرۆڤ دەگەیـەنێت لـەو ژیانـە مرۆییـە ڕاسـتەقینە یـاخود سروشـتە جەوهەرییەكـەی مـرۆڤ، لێرەدا مەبەستی ماركس لە نامۆبوونی خود، لەدەستدانی تەواوی مرۆڤایەتیبوونە، بۆیە بەم واتایە نامۆبوونی خود لای ماركس دەبێتە هاو واتای (داڕنینی مرۆڤایەتیبونی مرۆڤ (Dehumanization) لێرەدا سێ تایبەتمەندی هەیە كـە لای مـاركس سروشـتی ڕاسـتەقینەی مـرۆڤ دەردەخـەن، ئـەوانیش (تاكگـەرایی Individuality)، (كۆمەڵایـەتیبوون Sociality)، (هەسـتیارییبوونێكی شـكۆدار Cultivated Sensibility). بەمشـێوەیە نامۆبوونی خود واتا داڕنینی مرۆڤایەتی بـوونی مـرۆڤ لـەو بوارانـەی ژیـان كـە بەرانبـەری ئـەو تایبەتمەندییانـەن:

---

[1] هەمان سەرچاوە ، ل١٧.

[2] میخائل إنوود: معجم مصطلحات هیجل، ترجمة: إمام عبدالفتاح إمام، التنویر للطباعة والنشر، بیروت، ٢٠١١، ص٨٢.

[3] یحی العبدالله: الاغتراب (دراسة تحلیلیة لشخصیات الطاهر بن جلون الروائیة، المؤسسة العربیة للدراسات والنشر، الطبعة الاولى، بیروت، ٢٠٠٥، ص٣٢. جیرار بن سوسان – جورج لابیكا: معجم الماركسیة النقدی، ترجمة جماعیة، دار الفارابی، الطبعة الاولى، بیروت، ٢٠٠٣، ص ١٠١ ومابعدها.

بەرهەمهێنان، ژیانی کۆمەڵایەتی، ژیانی هەستی[1]. بیگومان خودی کوردیش لە سایەی ئەو دەوڵەتانەی بەرهەمی ڕێکەوتنامەی سایکس – پیکۆ بوون‌و بەدرێژایی سەدەیەك ڕووبەڕووی تەواوی ئەو داڕنینانە بوونەوەو هەستی نامۆبوونی لە خودی کوردیدا بەسوێتر کرد.

دووەم: ملکەچکردنی سادیی – ماسۆشیی:

ئەریك فرۆم پێناسی سادیزم بەمشێوەیە دەکات:" حەزکردنە بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات‌و فەرمانڕەوایەتییەکی بێسنوور، بەسەر هەر بوونەوەرێکی زیندوودا، جا ئەو بوونەوەرە ئاژەڵ، یا منداڵ، یا پیاو، یاخود ئافرەت بێت، ئەمەش بە ئامانجی زۆر لێکردنیان لەسەر چەشنی ئازارو سەرشۆڕێتی بەبێ ئەوەی توانای بەرگریکردن لە خۆیان هەبێت[2].

بەڵام (ماسۆشیزم Masochism) بەلای فرۆمەوە واتای ملکەچکردنی کەسێك دەگەیەنێت، بۆ هێزێکی گەورەترو مەزنتر لەدەرەوەی خۆی، کە مرۆڤ ئازادی‌و ڕێزوشکۆی خۆی تەسلیم دەکات‌و لەبەردەمیدا هەست بە دەسەوسانی دەکات[3].

سەرەڕای ئەو جیاوازییە ڕووکەشییەی لە نێوا ن سادیزم‌و ماسۆشیزم بەدیدەکرێت، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوان لەیەکدی جیاناکرێنەوەو هەردووکیان لە یەك پێداویستی‌و لەیەك چاوگەوە سەرچاوەیان وەرگرتووە، ئەویش ڕاکردنە لە هەڵوێستێك کە بەرگەی ناگرن، واتە هەستکردنی تاکە بە تەنهایی‌و دەسەوسانی‌و دڵەڕاوکێ، ئەو هەستەی کە لە ئازادی سلبییەوە سەرچاوە دەگرێت‌و وا لە مرۆڤ دەکات بەتەنهایی ڕووبەڕووی جیهانێکی نامۆ ببێتەوە[4].

لە ملکەچی ماسۆشیزمدا تاك لە ڕێگەی قوربانیدان بە ئازادی‌و ڕزگاربوون لە خودی خۆی هەوڵدەدات، بەسەر هەستی داماو (عجزء)یی‌و تەنهاییدا زاڵ بێت. ئەم دۆخەش جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ ملکەچکردنی سادێتیدا نییە. مرۆڤی سادی ئەو کەسەیە هەست بە داماوی‌و لاوازی دەکات‌و بەلایەوە ژیان واتایەکی ئەوتۆی نییە، بۆیە هەوڵدەدات لەڕێگەی هەژموونکردن بەسەر کەسانی تردا قەرەبووی ئەو هەژارییەی خۆی بکاتەوە. بۆیە (فرۆم) گووتەنی ئەو دەیەوێت ئەو (خود)ەی کە بەلایەوە لە مێروویەك زیاتر شتێکی تر نییە، بۆ خودایەك بگۆڕێت[5]. هەرئەوەندەش نا، بەڵکو جیاوازی لەنێوان سروشتی ملکەچکردنی سادێتی‌و سروشتی ملکەچکردنی ماسۆشیدا نیە، مرۆڤی سادیی پێویستی بەکەسێکە کە بەسەریدا زاڵبێت، واتە پێویستییەکی لە ئەندازەبەدەری بەو کەسە

---

[1] یحی العبدالله: الاغتراب، ص٣٢.

[2] حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم، ص٩٣.

[3] أريك فروم: الخوف من الحريه، ترجمه: مجاهد عبدالمنعم مجاهد، المؤسسه العربيه للدراسات والنشر، بيروت، الگبعه الاولى، ١٩٧٢، ص ص ١٢٧ ومابعدها.

[4] المصدر نفسه، ص ١٢٤ ومابعدها.

[5] حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم، ص٩٣.

هەیە، بەوپێیەی هەست بەوە دەکات، کە هێزێکی شاراوەی ئەوتۆ لە ناخیدایەو دەیکاتە گەورەی مرۆڤێك[1]. جا کۆیلایەتیکردنی سادێتی بۆ ماسۆشێتی هیچی کەمتر نییە لەو کۆیلایەتییەی کە ماسۆشێتی بۆ کەسێك یا ئەو هێزەی کە گەورەیی بەسەرەوە دەکات[2].

لێرەوە دەردەکەوێت کە سادیزمو ماسۆشیزم دوو ڕووی یەك هەڵوێستن، ئەویش هەستکردنە بە داماویی (العجز)و ناتەواوی (النقص)، واتە هەریەکە لە سادیی و ماسۆشی پێویستیان بەکەسێکی تر هەیە کە ناتەواوییەکەیان پڕبکاتەوە. سادیی بوونەوەرێکی تر دەکاتە درێژبووەوەی خۆی، بەڵام ماسۆشی خۆی دەکاتە درێژبووەوەی بوونەوەرێکی تر[3].

لەم سەربەنەوە دەتوانین بڵێین ڕێکەوتنامەی سایکس-پیکۆ بەشێوازێك سنووری ئەو دەوڵەتانەی کە کوردیان بەسەردا دابەشکرابوو، ڕەنگڕێژ کرد، کە تێیدا قەوارە نوێیەکان بوونە کێڵگەی گەشەکردنی تۆوی سادیزمو ماسۆشیزم کە دوو شێوازی (نامۆکردنی مرۆڤ بەخودی خۆی) بوون.

ئەو حکومەتانەی پێکهێنران، لەبەرئەوەی بونیادێکی ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی، کەلتووری پتەویان نەبوو، هاوکات لە ئەنجامی پرۆسەیەکی درێژخایەنی مێژوویدا دروست نەبووبوونو ئەو فەرمانڕەوایانەش پشت ئەستوورو بەهێزی سروشتی خۆیان نەهاتبوونە سەر کورسی دەسەڵات، بۆیە هەمیشە هەوڵیان دەدا لە ڕێگەی هەژموونو زاڵبوون بەسەر (بوونی کورد) لە دەوڵەتەکانیاندا هەستی داماویو لاوازیان بشارنەوە. لەبەرانبەر کورددا وەك ئیمپراتۆرێك خۆیان دەنواند. هەروەها (بوونی کورد)یش هەستی گەورەبوونی لە ناخدا تۆخ دەکردنەوە، بۆیە ئەو دەسەڵاتانەی بەرانبەر بە کورد دروستبوون، دەسەڵاتێکی سادیی بوونو چێژیان لە داهێنانی هونەری چەوساندنەوەو ئازاردانی کورددا دەبینییەوە.

لێرەدا دەبێت ئەو ڕاستییەش فەرامۆش نەکەین، کە توێژێك لەنێو کۆمەڵگەی کوردیدا سروشتێکی ماسۆشییان بۆ دروست ببووو چێژیان لە ملکەچکردنی خۆیان بۆ دەوڵەت وەردەگرتو ئازادیو ڕێزو شکۆی خۆیان بەو بەخشیبوو! ئەمەش لەو هەستکردن بەلاوازیو ناتەواوییەوە دروست ببوو، کە بەرانبەر بە دەوڵەت هەیانبوو، ڕێکەوتنامەی سایکس-پیکۆش بەدرێژایی سەد ساڵی بەرقەراربوونی قوڵتری کردبووەوە.

هەروەها ئەم دەسەڵاتە سادیی-ماسۆشییە بەشێوەیەکی هەرەمی لە لوتکەی دەسەڵاتەوە تا نزمترین ئاستی کۆمەڵایەتی دادەبەزییە خوارەوە. واتە لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ڕاڤەیەکی دروستی بەشداریکردنی سەدەها هەزار چەکداری کورد لە پرۆسەی ئەنفالی گەلی کورد لە باشووری کوردستاندا بکەین. هەر ڕاویژکارێك (مستشار) بەرانبەر بە دەسەڵاتی حکومەتی عێراق خۆی بە ماسۆشی دەزانیو بەرانبەر بە چەکدارەکانی خۆیو دانیشتووە بێدەسەڵاتەکەی خۆی بە سادیی دادەنا. ئەم دیاردەیە (خیانەتو جاشێتی) لە تەواوی دەوڵەتەکانی تورکیا،

[1] أريك فروم: الخوف من الحريه، ص ١٢٠.

[2] حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم، ص٩٤.

[3] المصدر نفسه والصفحة.

ئێران، سوریا بوونیی هەبوو. لەژێر سایەی ئەم قەوارە سادیی-ماسۆشییانەدا بەشی هەرە زۆری تاکەکانی کۆمەڵگە بۆ شتگەلێك لە دەرەوەی خۆیاندا ملکەچ کرابوون، کە ئەمەش گوزارشت لە جەوهەری نامۆبوونی خودی مرۆڤ دەکات.

سێیەم: ملکەچکردن بۆ دەسەڵاتە نادیارەکان

بەلای فرۆمەوە دەسەڵات چەند شێوەیەکی هەیە، دەسەڵاتە دەرەکییەکان لە وێنەی کەسێك، دامەزراوەیەك، یاخود یاسا...تاد خۆ دەنوێنن. بەڵام لێرەدا شێوەیەکی دیکەی دەسەڵات بوونی هەیە کە دەسەڵاتی ناوەکییە، ئەویش ئەو دەسەڵاتانەیە کە بە ناوی ئەرك یا ویژدان یا منی باڵاوە کاردەکات[1]. بەشێوەیەکی گشتی ئەم دەسەڵاتە بەهێزترە لە دەسەڵاتە دەرەکییەکان. ناوەرۆکی ئەو کاروبارانەی لە ناخی تاکەکانەوە سەرچاوە دەگرن، زۆر جار گوزارشت لە حەزو خواستەکانی دەروونی تاکەکان ناکەن. بەڵکو دەربڕی کەلتوورو پێوەرە کۆمەڵایەتییەکانن، ئەمە لەکاتێکدا تاکەکان وادادەنێن، کە ئەوە خۆیانن بڕیار لەسەر کاروبارەکان دەدەن، بۆیە هەرگیز ناتوانن دژ بەو کاروبارانە یاخی بن، مرۆڤ چۆن دژ بەخۆی یاخی دەبێت؟[2]

فرۆم (دەسەڵاتە نادیارەکان) بە نەبوونی ئازادی ئەرێنی لێکدەداتەوە، کە لە ئازادبوونی ناوەوەی تاك خۆ دەنوێنێت. بە واتایەکی تر دەرکەوتنی (دەسەڵاتە نادیارەکان) بە گەشەکردنی ئازادی نەرێنی لێکدەداتەوە، کە مرۆڤ تەنها لە ڕووکاردا ئازاد دەکات، بەڵام دەیکاتە نێچیرێك بۆ گۆشەگیریو دڵەڕاوکێو ئامرازێکی ئاسان بۆ ملکەچکردنی (دەسەڵاتە نادیارەکان)[3].

بەمشێوەیە مرۆڤی ملکەچ بۆ (دەسەڵاتە نادیارەکان) ئەو مرۆڤەیە کە ئازادیو سەربەخۆیبوونی خۆی لەدەست داوە، ئەو بەناوی دەسەڵاتێکی باڵاتر لەخۆی کاردەکات... بەڵام ناتوانێت بە ناوی خۆیەوە کاربکات.

لەبەر ئەوەی ژینگەی کۆمەلایەتی کۆمەڵگای کوردی بەهۆی هەلومەرجی مێژوویی و سروشتی داگیرکاریو پارچە پاچەکردنی کوردستان کە لەسایەی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ دەگاتە ترۆپكو زاڵبوونی سیستمی خێڵایەتی لە کوردستاندا، بەبێ تواناییو "مقدمات"ێك ماوەتەوە[4]، واتە ئەوانە هۆکارێك بوون کە تاکی کوردی والێبکەن هەموو هەوڵدانێکی بۆ بەدەستهێنانی ئازادییە ڕووکەشییەکان بەگەڕبخاتو سەرنجی بەلای ئازاد کردنی ناخی خۆیدا نەچێت، بۆیە ئەو واقعە داگیرکاریو پارچە پارچەبوونەی کە سایکس پیکۆ قوڵتری کردەوەنەیتوانیوە یارمەتی تاکی کوردی بدات بۆ گەشەکردنی کەسایەتیی و بەرز کردنەوەی ئاکارەکانی، لەبەر ئەوە "خەفە بوونو کپ بوون" بووەتە کۆتی گەردنی مرۆڤی کوردو وەك ئامرازێك بۆ دەسەڵاتە نادیارەکان بەکارهێنراوە، بۆیە جێگای سەرسوڕمان نییە کە زۆر جار لابداتو بە مەبەستی دەربازبوون لەوکۆتانە هەڵەی

---

[1] فیصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعی، ص٣٧٢.

[2] أريك فروم: الخوف من الحرية، ص١٣٦.

[3] حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم، ص٩٥.

[4] کامەران محەمەد: رامانێك لە سیستمی خێڵایەتیو سیستمی خێڵایەتی لە کوردستاندا. گۆڤاری نوێبوون، ژمارە ٣، بەشی ڕوناکبیری مەڵبەندی (١) ڕێکخستنی سلێمانی (ی.ن.ك)، ٢٠٠٨، ل٢٥١.

گەورە بكات! بەمەش زیان لە كۆمەڵگای كوردی –بەشێوەیەكی گشتی– بدات. كپ بوونی تاكەكان هەر لەو چاوگەوە سەرهەڵدەدات كە تاكی خێڵەكی لە ژێر سایەی خێڵدا پەروەردە دەبێت، وە "بەها"و "خوو نەریت"ەكانی لەوەوە وەردەگرێت[1].

بەمشێوەیە تاكی كوردی پەیوەندارێتی "إنتماء"ی بۆ خێڵ دەبێتو لەگەڵیدا كۆك دەبێت، لە ئامانجو بنەماو شێوازەكانی بیركردنەوەو ژیان تێیدا، لەبەر ئەوەی دەوروبەر ڕێگای جوڵەی پێنادات، و ئامرازەكانی پێشكەوتنو گەشەكردنی بۆ ئامادە ناكاتو گەشەی كەسایەتیەكان سنوردار دەكات! بۆیە تاكی كوردی لە نامۆبوونێكی ڕاستەقینەدا ژیان بەسەردەبات.

ئەنجام

لە كۆتایی ئەم توێژینەوەیەدا چەند ڕاستییەكمان لا گەڵاڵە بوو، كە لەم خاڵانەدا دەیانخەینەڕوو:

- بەڵگەنامەكان ناتوانن بەتەنها تەواوی ڕاستییە مێژووییەكان ئاشكرا بكەن. هەربۆیە تا ئێستا مێژوونووسان نەیانتوانیوە چارەسەری بەشێك لە كێشە مێژووییەكان بكەنو هەندێ لە گرێ كوێرە مێژووییەكان ئاوەڵا بكەنەوە. بۆیە دەبێت مێژوونووس بۆ دۆزینەوەی وەڵامی هەندێ لە پرسیارەكان بچێتە نێو قوڵایی كایە جیاوازەكانی تری زانستە مرۆڤایەتییەكانەوە.
- نامۆبوونیش یەكێكە لەو كلیلە گرنگانەی كە دەتوانێت دەرگای جیهانێكی نادیار بەڕووی مێژوونووسدا بكاتەوەو زۆر نهێنی مێژوو ئاشكرابكاتو ئەڵقەی نادیاری ئەو مێژووە بدۆزێتەوە، چونكە هۆكاری ڕاستەقینەی ڕوودانی هەندێ دیاردەو ڕوداوی مێژووییە.
- نامۆبوون دەردێكی دەروونی – كۆمەڵایەتییە، وا لە مرۆڤ دەكات لە كۆدا وون ببێتو ئازادییەكانی خۆی لەدەست بداتو شكۆو گەورەیی خۆی فەرامۆش بكاتو شەرم لە دركاندنی ڕەسەنێتی خۆی بكات. هاوكات تەواوی پەیوەندیدارێتییەكانی بۆ بنەڕەتی خۆی لەدەستداوە. بۆیە ئاساییە لەهەركاتێكدابێت، هەموو كارێك دژ بە بنەڕەتەكەی خۆی ئەنجام بدات.
- نامۆبوونی خودی كوردیش پەیوەستە بە هەلومەرجی مێژوویی كوردستانو زادەی دۆخی ژێردەستەیی كوردو دواكەوتوویی و شێواوی سیستمی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگەی كوردییە. ڕێكەوتنامەی سایكس – پیكۆش لە میانەی درێژەدان بە دۆخی ژێردەستەیی و پارچەپارچەكردنی كوردو كوردستاندا ڕۆڵكی گەورەی لە پرۆسەی نامۆكردنی خودی كوردیدا گێڕا.
- كەسی نامۆ وەك ئامرازێك لەلایەن دوژمنانەوە بەئاسانی بەكاردەهێنرێت، ئەویش چێژ لە چەوساندنەوەی ژێردەستەكانی وەردەگرێتو هاوكات خۆشحاڵە بەوەی گەورەكانی بیچەوسێننەوە.

---

[1] كامەران محەمەد: رامانێك لە سیستمی خێڵایەتیو...، ل٢٥١.

سەرچاوەکان

١) پەیمانی کۆن، پەرتووکی پەیدابوون، ٢،٣.

نامەی زانکۆیی

٢) سوزان کەریم مستەفا: لیکدانەوەی راسیزم بۆ مێژوو (کەمالیزمو بەعسیزم وەك نموونە)، تێزی دکتۆرا (بلاۆنەکراوە، پێشکەشی بەشی مێژووی سکوڵی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی کراوە، ٢٠١١.

سەرچاوەکان بەزمانی کوردی

٣) ئاندرو هێیوود: تیۆری سیاسی، وەرگێڕانی: گۆران سەباح، دەزگای چاپو بلاۆکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٧.

٤) حسین مەدەنی: کوردستانو ستراتیژی دەوڵەتان، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلاَت، هەولێر، ٢٠٠٩.

٥) زرار صدیق تۆفیق: هۆزو دەسەلاَتە هۆزەکییە کوردییەکانی چاخی ناوەڕاست، و: ئیدریس عەبدولاَ مستەفا، دەزگای توێژینەوەو بلاۆکردنەوەی موکریانی، چ١، هەولێر، ٢٠١٠.

٦) سعید بشیر اسکندر: من التخطیط الى التجزئة، سياسة بریطانیا العظمى تجاه مستقبل كردستان ١٩١٥–١٩٢٣، بنکەی ژین سلێمانی، ٢٠٠٧.

٧) شەمسی محەمەد ئیسکەندەر: مێژووی کورد لە سەدەی شانزەهەمدا، هەولێر، ١٩٩٨.

٨) عەبدوڵلاَ ئۆج ئالان: مانیفستۆی شارستانێتی دیموکراتیك، پەرتووکی چوارەم، وەرگێڕانی: لوقمان عەبدولاَ، چاپی یەکەم، ٢٠١١.

٩) فاضل حسین: کێشەی ویلایەتی مووسڵ، و: محەمەد شاکەلی، چ٢، کەرکوك، ٢٠٠٧.

١٠) کامەران محەمەد: فیرنان برودیلو گوتاری مێژوویی، بەڕێوبەرێتی چاپوبلاۆکردنەوەی سلێمانی، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠١٢.

١١) کامەران محەمەد: لەنێوان مرۆڤو شوێنو کاتدا دیمانەیەك بۆ تێگەیشتنی مێژوو، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠١٥.

١٢) محمد رسول هاوار: کوردو باکوری کوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان، بەرگی یەکەم، چ٢، بەڕێوەبەرێتی گشتی چاپو بلاۆکردنەوە، ٢٠٠٦.

سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی

١٣) أريك فروم: الخوف من الحرية، ترجمة: مجاهد عبدالمنعم مجاهد، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، الطبعة الاولى، ١٩٧٢.

١٤) جيرار بن سوسان – جورج لابيكا: معجم الماركسية النقدي، ترجمة جماعية، دار الفارابي، الطبعة الاولى، بيروت، ٢٠٠٣.

١٥) جيفري باراكلوا: الاتجاهات العامة في الدراسات التاريخية، ترجمة: صالح احمد العلي، مؤسسة الرسالة.

١٦) حسن محمد حسن حماد: الاغتراب عند إيرك فروم،الطبعة الاولى، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر، الطبعة الاولى، بيروت، ١٩٩٥.

١٧) ريتشارد شاخت: الاغتراب، ترجمة: كامل يوسف حسين، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، الطبعة الاولى، بيروت، ١٩٨٠.

١٨) سعيد بشير اسكندر: من التخطيط الى التجزئة، سياسة بريطانيا العظمى تجاه مستقبل كردستان ١٩١٥–١٩٢٣، بنكةى ذين، سليَمانى، ٢٠٠٧.

١٩) فيصل عباس: الاغتراب الانسان المعاصر وشقاء الوعي، دار المنهل اللبناني، الطبعة الاولى، بيروت، ٢٠٠٨.

٢٠) ميخائل إنوود: معجم مصطلحات هيجل، ترجمة: إمام عبدالفتاح إمام، التنوير للطباعة والنشر، بيروت، ٢٠١١.

٢١) يحى العبدالله: الاغتراب (دراسة تحليلية لشخصيات الطاهر بن جلون الروائية)، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، الطبعة الاولى، بيروت، ٢٠٠٥.

گۆڤارەکان

٢٢) کامەران محەمەد: رامانێک لە سیستمی خێڵایەتی و سیستمی خێڵایەتی لە کوردستاندا، گۆڤاری نوێبوون، ژمارە ٣، بەشی ڕوناکبیری مەڵبەندی (١) ڕێکخستنی سلێمانی (ی.ن.ک)، ٢٠٠٨، ل٢٥١.

٢٣) کامەران محەمەد: کورد لە دەستووری تورکیدا (١٩٢٤–١٩٣٨)ـ گۆڤاری نوێبوون، ژمارە ٦، بەشی ڕوناکبیری مەڵبەندی (١) ڕێکخستنی سلێمانی (ی.ن.ک)، ٢٠٠٩.

٢٤) هیوا عزیز: دابەشبوونی کوردستان و کاریگەری لەسەر ستراتیجی ناسیونالیزمی کوردی، گۆڤاری زانکۆی گەشەپێدانی مرۆیی، بەرگی ٢، ژمارە ١، ٢٠١٦.

Abstract

It is considered that Alienation from the mental and social lesions, which is elaborated through different styles, as a painful isolation, or discontinuity, or fragmentation which disconnect belonging things from each other. For instance, people will alienate from the political process when they think that they are disconnected from it, and they feel powerless over the political system. The Alienation of Kurdish people's personality linked to historical events. That personality was born in a compulsory environment, uncivilized and a distorted social structure. The Alienation has participated in events, which its impacts were catastrophic for the Kurdish people, and then it is considered to be an essential factor through which the historian can discover unknown world and a numbers of the historical secrets. The research has adopted the analytical methods in three kinds of Alienation, in which the Sykes - Picot agreement has deepened in the Kurdish people's personality.